

УДК 330.342.146:351.84](477)

М. В. Мних,

д. е. н., професор, академік УАН, заслужений економіст України
Державна установа "Інститут економіки та прогнозування НАН України"

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОСОБИСТОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ

М. Mnykh,

Doctor of Economics, professor, academician of the UAS, Honored Economist of Ukraine,
Leading Researcher Institute for Economics and Forecasting Ukrainian National Academy of Science

SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF EFFICIENCY OF PERSONAL INSURANCE IN UKRAINE

Розбудова нашої незалежної держави почалась пошуком шляхів для подолання кризи в успадкованій радянській економіці. Проведені ринкові реформи, на жаль, не покращили соціальне становище українців, оскільки система соціального захисту як і все національне господарство і на сьогоднішній день потребує комплексної, глибокої, радикальної перебудови і в першу чергу, формування механізмів, що пов'язані з наданням гарантій соціального захисту населення України, а також діяльності суб'єктів господарювання. На жаль, така ситуація призвела до погіршення соціального стану населення України і в 2015 році. Особливу тривогу викликає те, що державою Україна не здійснюється ніяких компенсаційних заходів щодо впровадження альтернативних механізмів соціального захисту населення, зокрема, впровадження ефективного страхування життя, медичного страхування та страхування пенсій.

Building our independent state began looking for ways to overcome the crisis in the Soviet economy inherited. Conducted market reforms, unfortunately, did not improve the social status of Ukrainian as the system of social protection as all national economy and today requires complex, deep, radical restructuring and, above all, the formation mechanisms associated with the provision of guarantees entities and social protection of Ukraine. Unfortunately, this situation led to a deterioration of social condition of the population and the Ukraine in 2015. Of particular concern that the State Ukraine not made any compensatory measures for the implementation of alternative mechanisms of social protection, including the introduction of effective life insurance, health insurance and pensions.

European countries provide a high standard of living through commercial insurance. Implementation of various forms and methods of insurance in the European Union by means of insurance of life, health insurance and pension insurance. Thus, the population itself, including the support of the State itself provides effective protection during working age and high pensions for persons disabled children.

This article attempts to explore the causes, extent and consequences of the impact and efficiency of personal insurance in Ukraine for social protection. The main gaps and the necessity of introducing additional mechanisms, namely compulsory social endowment insurance as additional guarantees of social protection. The conclusion about the necessity of life insurance, health insurance and pensions, which will enable an increase in financial resources and increase investment. The main problems of the insurance market and the need to eliminate them to provide additional social protection Ukraine.

Ключові слова: страхування, страховий ринок, соціальний захист, обов'язкове соціальне страхування життя, обов'язкове соціальне страхування пенсій, обов'язкове соціальне медичне страхування.

Key words: insurance, insurance market, social protection, compulsory social life insurance, compulsory social insurance pensions, compulsory social health insurance.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Європейські країни забезпечують високі стандарти життя населення за допомогою комерційного страхування. Впровадження різних форм і методів страхування в країнах Євросоюзу здійснюється за допомогою страхування життя населення, медичного страхування та пенсійного страхування. Таким чином, населення цих країн самостійно, в т.ч. за підтримки держави, забезпе-

чує собі ефективний соціальний захист для осіб працездатного віку та високе пенсійне забезпечення для осіб непрацездатного віку.

У цій статті робиться спроба дослідити причини, масштаби та наслідки впливу і ефективності функціонування особистого страхування в Україні для соціального захисту населення. Виділено основні прогалини та обґрунтована необхідність введення додаткових механізмів, а

саме: обов'язкового соціального накопичувально-го страхування, обов'язкового соціального медичного та пенсійного страхування, як додаткових гарантій страхування соціального захисту населення. Зроблено висновок про необхідність підтримки та розвитку страхування життя, медичного страхування та страхування пенсій, що надасть можливість збільшення фінансових ресурсів та покращити інвестиційної діяльності. Визначено основні проблеми розвитку страхового ринку та необхідності їх ліквідації для забезпечення додаткового соціального захисту населення України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання особистого страхування постійно досліджуються науковцями та практиками, про що свідчать наукові дослідження та їх публікації в засобах масової інформації. Серед науковців, які здійснюють дослідження з цього питання можна виділити д.е.н проф. О. Гаманкову, д.е.н. проф. С. Осадця, д.е.н. проф. Г. Кравчук, д.е.н., проф. О. Барановського, д.е.н. проф. В. Базилевича, к.е.н. О. Залетова та багато інших, однак проблеми соціального захисту та їх забезпечення через систему особистого страхування мають місце в цей час і потребують всього наукового аналізу та дослідження.

МЕТА СТАТТІ

Проголошуючи європейські цінності, Україна зобов'язана здійснювати такі реформи, які б суттєво піднімали рівень життя населення та забезпечували його ефективний соціальний захист, у тому числі через систему особистого страхування. В той же час специфіка страхування 2015 року, як всіх останніх 20 років, свідчить про те, що не дивлячись на кризові ситуації в економіці України, а також за умов нестабільності, неефективності проведених реформ, валові надходження страхових премій у всі роки мали тенденції до збільшення, не дивлячись на те, що рівень страхових виплат не перевищував 10% в 2014 році, а в 2015 р. — 20% надходжень страхових премій. Діяльність страхових компаній є недостатньо контрольованою, безкарність, у т.ч. юридична безвідповідальність засновників за діяльність ними створених страхових компаній, сформували умови, за якими більшість страхових компаній створюються і діють як товариства з обмеженою відповідальністю, а не як товариства з повною відповідальністю, або додатковою відповідальністю. Дія механізмів забезпечення платоспроможності страховими компаніями побудована за методикою, яка використовується по факту здійснення умов ліквідності, а не навпаки. Умови капіталізації страхових компаній є досить мізерними. Не достатньо контролюються умови ліквідації страхових компаній та виконання ними

страхових зобов'язань, в результаті чого страхування в Україні, на жаль, так і не стало реальним механізмом надання гарантій соціального захисту населення та забезпечення ефективної підприємницької діяльності, не дивлячись на те, що підписання Україною договору про асоціацію з ЄС потребує вирішення одного з найважливіших завдань, а саме підвищення соціальних стандартів життя населення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Значущість вирішення цього питання є також одним з найважливіших завдань економічної безпеки України, оскільки, як свідчать звітні дані за 2015 рік, середній розмір заробітної плати в Україні склав 4264 грн. або 160,0 дол. США, мінімальна заробітна плата з травня 2016 р. складає 1480 грн., прожитковий мінімум на одну особу складає 1399 грн., а мінімальна пенсія — 1130 грн. та мінімальна допомога по безробіттю 1160 грн. Рівень безробіття щорічно досягає 9—11% [1].

У той же час, світовий досвід свідчить, що страхування є ефективним механізмом надання гарантій підприємницької діяльності та соціального захисту населення та продуктивним способом передачі коштів від тих, хто їх заощаджує, до тих, хто їх інвестує. Страхування сприяє заощадженням тим, що допомагає фізичним особам і підприємствам диверсифікувати активи, економити їх за рахунок збільшення обсягів виробництва. Але важлива роль страхування полягає не лише в тому, щоб полегшити рух коштів до інвесторів, а й у тому, що страховики самі виступають інвесторами. Це визначає стратегічну позицію страхових компаній у країнах із розвинутою ринковою економікою, і особливо — у країнах з перехідною економікою.

Аналізуючи стан і тенденції розвитку страхового ринку, слід відзначити, що проблеми розвитку страхового ринку за 25 років реформування економіки не тільки не зменшились, а навпаки, значно погіршились. Не дивлячись на необхідність впливу на кризові моменти економіки, страхування не стало тим механізмом, який би надавав гарантії підприємницької діяльності та соціального захисту населення.

За інформацією Нацфінпослуг України станом на 1 січня 2016 р. кількість зареєстрованих страхових компаній становила 361, з яких 49 СК зі страхування життя (СК life) та 312 СК, що здійснювали види страхування інші ніж страхування життя (СК "non life). За 2015 рік кількість страхових компаній зменшилась на 21 СК. Діяльність страхових компаній в 2015 році можна оцінити, як малоефективну. Оскільки, перші 20 страхових компаній із 49, що займаються страхуванням життя охоплюють 99% всього ринку страхування життя, а перші 50 страхових компаній, що займаються ризиковими видами страхування займають 85% всього ринку. Зазначені дані свідчать

Рис. 1. Динаміка страхових премій та страхових виплат із страхування життя за 2013 — 2015 рр. (млн грн.)

також про неефективність контролю за діяльністю цих страхових компаній. Враховуючи, що "основний тягар" у страхуванні життя несуть перші 20 компаній (99,9%), а по ризикових видах страхування перші 50 страхових компаній (85%), то логічно постає питання для яких цілей існують інші компанії, а також за який рахунок? Відповідь тут може бути проста, що це "одноденні страхові компанії", які чекають свого часу для вирішення конкретних завдань по "схемному страхуванню". Крім цього, за оцінками окремих дослідників (В. Нечипоренко) рівень витрат на ведення справи в окремих компаніях складають від 35% — 60% від отриманих доходів, що в 2 — 3 рази вище від страхових компаній, що працюють у Західній та Центральній Європі, що свідчить про неефективність діяльності страхового ринку в Україні [2].

Неефективність цієї системи страхування на фінансовому ринку України підтверджується також такими даними, а саме: на страховому ринку в 2015 р. страхові компанії зібрали 29736,0 млн грн. валових премій в т.ч. 10239,5 млн грн. валових страхових премій зібраних від фізичних осіб. Якщо порівняти зазначені надходження з фінансуванням, яке передбачене в Пенсійному Фонді України, то відсоток у загальному фонді буде не більше 11%, а відсоток надходжень від фізичних осіб буде складати не більше 4%. Зазначений вплив є досить мізерний і не чинить серйозного впливу на соціальну захищеність населення. Крім цього, якщо порівняти показниками по страхуванню життя (2186,6 млн грн.), з них по медичному страхуванню (безперервне страхування здоров'я), стра-

хові премії склали 1862,1 млн грн., а по страхуванню медичних витрат 469,2 млн грн.), то цей відсоток складає лише 1,5% від усіх страхових надходжень, що отримали страхові компанії у 2015 році [3].

Валові страхові платежі (премії, внески) при страхуванні життя за 2015 рік на 1,2% більше (2186,6 млн грн.), ніж за 2014 рік (станом на 31.12.2014 — 2159,8 млн грн.) та на 8,7% менше (2476,7 млн грн.) у 2013 році, а структура страхових надходжень валових страхових платежів (премії, внесків) станом на 31.12.2015 має такий вигляд:

2 067,1 млн грн. (або 94,5%), що надійшли від фізичних осіб;

119,5 млн грн. (або 5,5%), що надійшли від юридичних осіб.

За 2015 рік збільшилася кількість застрахованих фізичних осіб на 6,9% або на 320 735 осіб (станом на 31.12.2014 застраховано 4 618 275 фізичних осіб, а станом на 31.12.2015 — 4 939 010 фізичних осіб). Протягом 2014 року застраховано 1 549 375 фізичних осіб, що на 20,6% або на 264 132 особи більше проти відповідного періоду 2014 року (за 2014 рік застраховано 1 285 243 фізичні особи). Обсяг валових страхових виплат із страхування життя за 2015 рік становив 491,5 млн грн., що на 105,5% більше в порівнянні з 2014 роком (239,2 млн грн.)* та на 329,5% більше ніж у 2013 році (149,2 млн грн.) (рис. 1).

Не дивлячись на збільшення окремих показників по страхуванню життя в 2015 році, суттєвого впливу по покращенню соціального захисту населення в Україні не забезпечено.

Збільшення страхових виплат зі страхування життя, що пов'язане із збільшенням виплат за

* Включаючи страхові виплати у вигляді анuitетів.

іншими договорами накопичувального страхування на 252,7 млн грн. або на 132,0% (станом на 31.12.2014 — 191,5 млн грн., станом на 31.12.2015 — 444,2 млн грн.) [2].

Аналізуючи показники по страхуванню життя можна зробити висновки, що цей вид страхування є не досить популярним серед населення, оскільки по цьому виду страхування в 2015 році надходження страхових премій зросли на 1,2%, а це значить, що не реалізується основний принцип страхування надання соціальних гарантій населенню України [3].

У той же час, світова практика свідчить про важливу роль страхування життя в соціальному захисті населення. Цілком очевидно, що страхування життя має виконувати важливу роль для соціального захисту особистості в суспільстві. При цьому слід враховувати, що усю сукупність договорів страхування у світовій практиці прийнято поділяти на дві великі групи. Одна з них об'єднує договори загального страхування (general insurance), що укладаються на термін до одного року. (Такі договори забезпечують страховий захист страхувальника, і на цьому їхня роль вичерпується). Друга група об'єднує договори страхування життя (life assurance) — це договори змішаного страхування життя, страхування дітей до повноліття й одруження, страхування додаткової пенсії та ренти, довічне страхування тощо. Договори страхування життя укладаються здебільшого з громадянами, а не з юридичними особами. На відміну від договорів загального страхування, вони укладаються на довгий термін: п'ять, десять, п'ятнадцять, двадцять і більше років.

За цим видом страхування, страхувальник сплачує внески за таким договором у розстрочку з розрахунком, щоб на момент закінчення строку дії договору на особовому рахунку в страховій компанії накопичилась сума, що дорівнює зазначеній у договорі страховій сумі. Після закінчення терміну дії договору внески у вигляді страхової суми повертаються застрахованій особі з нарахованими відсотками. У випадку смерті застрахованої особи її спадкоємці отримують повну страхову суму за договором, незалежно від обсягів сплачених страхових внесків. Таким чином, договори страхування життя не лише забезпечують страховий захист людини, але й виступають як своєрідні інвестиції, які вкладає страхувальник, а страхові компанії на відміну від інших фінансово-кредитних установ, що здійснюють страхування життя, мають змогу залучати вільні кошти страхувальників під значно менший відсоток річних, оскільки таке залучення відбувається на підставі забезпечення страхового захисту. Тому страховики знаходяться у вигіднішому становищі, порівняно з іншими фінансово-кредитними структурами.

Договори страхування життя укладаються на довгий період, а зобов'язання по виплатах віддалені в часі, їх можна досить точно прогнозувати.

Тому страховики можуть дозволити собі значну частку довгострокових вкладень у загальному обсязі власних інвестицій. Особливі інвестиційні можливості компаній зі страхування життя роблять їхнє становище на ринку капіталу унікальним — саме вони (поряд із пенсійними фондами) задовольняють значну частину потреб економіки в дефіцитному й дешевому довгостроковому капіталі.

За радянських часів (коли страхові операції були монополією держави і здійснювались однією організацією — Держстрахом СРСР) розвиток страхування життя набув надзвичайно високого рівня. Як свідчать офіційні дані, в 1990 р. у структурі страхових платежів Держстраху СРСР на надходження від народного господарства припадало 37,1%, від населення — 62,9%. У складі надходжень від населення 90% становили внески за довгостроковими договорами страхування життя. Такі договори мала переважна більшість (68,3%) працездатного населення СРСР. В УРСР цей показник був ще вищим — 71,4%. Такий рівень страхування життя давав змогу державі накопичувати й використовувати на інвестування та інші потреби величезні кошти. Обсяги резерву внесків по страхуванню життя складали 74,9% загального обсягу фонду державного страхування, накопичуваного Держстрахом СРСР, і в 1990 р. перевищували 34,4 млрд радянських рублів [1].

Взагалі страхування життя може бути поділене на страхування капіталів і страхування рент. Відмінність між цими двома групами полягає в тому, що при страхуванні капіталів метою є створення нових капіталів, а при страхуванні рент йдеться про використання вже існуючих капіталів зверненням їх у річні ренти. При страхуванні рент (ануїтетів) страхова компанія пов'язує, як правило, виконання своїх обов'язків із дожиттям застрахованого до певного віку або строку, визначеного в договорі страхування. Договір страхування рент може бути укладений з юридичною особою.

Юридичні особи (підприємства, організації, установи) можуть укладати договори страхування стосовно своїх працівників. Страхування ренти передбачає, що юридична особа вносить до страхової компанії за один раз або кількома платежами певну суму, яку вона використовує для цілей інвестування. Після визначеного в договорі страхування часу (віку) застрахований одержує певні виплати. До основних видів страхування рент відносять і пенсійне страхування, яке призначене для охорони матеріальних інтересів громадян, зокрема, для стабілізації рівня життя. На жаль, цей вид страхування недостатньо розповсюджений на страховому ринку України, причиною чого є нерозвиненість вітчизняного фондового ринку.

З огляду на унікальні інвестиційні можливості ринку страхування життя, держава мала б усіляко заохочувати його розвиток. Україна, на жаль,

не змогла зберегти й примножити позитивний досвід радянських часів. Протягом останніх років надходження страхових премій за договорами страхування життя різко скоротились. У загальному обсязі страхових премій за 2015 р. частка премій за договорами страхування життя складала 12 %, у 2014 р. — лише 11%. Ці цифри важко порівнювати з показниками 1990 р. [1].

Такі відчутні втрати обсягів страхування життя відбулись із різних причин. Серед них — об'єктивні економічні причини, а також причини суб'єктивного характеру, у т. ч. недосконале законодавче, нормативне й методичне забезпечення, а головне втрата страхувальників та не виплата їм страхових коштів за договорами, укладеними до 1990 року.

У свій час нормативне регулювання страхування здійснювалось таким чином, що із переліку страхових подій безпідставно були виключені такі (значимі для людей) події, як тимчасова або постійна втрата працездатності внаслідок нещасного випадку в період дії договору страхування. Тим самим було практично скасовано найпопулярніше за часів СРСР змішане страхування життя, оскільки зник дуже важливий психологічний мотив страхування, пов'язаний із можливістю отримувати протягом дії довгострокового договору часткових виплат внаслідок тимчасової або постійної втрати працездатності.

Тут дуже важко знайти логіку. Договори страхування життя в зарубіжних країнах практично завжди містять додаткові страхові випадки (крім дожиття й смерті) та передбачають часткові виплати, що не заважає вважати їх договорами страхування життя.

Дуже негативно вплинула на розвиток національного ринку страхування життя заборона вітчизняним страховикам одночасно здійснювати загальне страхування та страхування життя. Приводом для таких дій держави була, начебто турбота про захист громадян.

Прагнення відповідати міжнародним стандартам не може досягатись за будь-яку ціну. У країнах ЄС розподіл страховиків на тих, хто страхує життя, і тих, хто здійснює іншу страхову діяльність, відбувся лише на межі 1982 р. До того часу страхові ринки країн ЄС пройшли довгий еволюційний шлях. Велика Британія, наприклад, дотепер має на внутрішньому страховому ринку композитні компанії, що здійснюють як страхування життя, так і загальне страхування.

Необхідність захисту довгострокових заощаджень страхувальників за договорами страхування життя висуває до страховиків особливі вимоги. Для них, як правило, передбачається підвищений розмір статутного капіталу. Встановлюється особливий порядок формування страхових резервів, які обчислюються за кожним договором окремо з використанням методів актуарної математики. Дуже обережною та виваженою має бути

інвестиційна політика таких страховиків, особливо стосовно розміщення та інвестування коштів страхових резервів. До таких страховиків також застосовується особливий режим оподаткування. Усе це правильно, але час для такого безкомпромісного розподілу страховиків за спеціалізацією в Україні було обрано вкрай невдало.

Проблеми українського ринку страхування життя не вичерпуються лише згаданими нормативно-правовими аспектами. Залишається не вирішеною важлива проблема захисту внесків страхувальників за довгостроковими договорами страхування від руйнівного впливу інфляції, особливо якщо врахувати обмежені можливості вітчизняних страховиків та низький рівень довіри з боку населення. Вихід із ситуації начебто лежить на поверхні; він навіть подобається страхувальникам. Сьогодні не існує жодних обмежень для переказу зібраних, за договорами страхування життя, страхових премій за кордон через канали перестраховування. Для пересічного громадянина перестраховування є очевидно вигідним. Проте держава має докласти зусиль, щоб зупинити відплив "великих грошей" за кордон, знайти баланс між інтересами громадян, державними інтересами, інтересами національних і зарубіжних страхових компаній на вітчизняному ринку [5].

Враховуючи нестабільну ситуацію на фінансовому ринку доцільно розглянути можливості надання дозволу страховим компаніям на укладання договорів страхування в доларовому еквіваленті з вітчизняними (іноземними) страховиками з подальшим перестраховуванням в іноземних перестраховиків [5].

Важливим механізмом по покращенню соціального захисту населення України, міг би стати механізм реформування системи пенсійного забезпечення. Проголошена пенсійна реформа в 2011 році так і не запрацювала. Не запрацювали основні механізми реформи, а саме введення системи накопичуваного пенсійного страхування, яке може існувати паралельно до солідарної системи, а також система недержавного пенсійного страхування, що базується на засадах добровільної участі громадян, їх роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. На етапі пенсійної реформи нам вдалося підняти тільки пенсійний вік, що посилює загрози соціальної небезпеки населення України. Основною причиною є те, що держава не змогла створити відповідні умови для недержавного пенсійного забезпечення, а страховим компаніям у 2015 році не вдалося зробити серйозних кроків по недержавному пенсійному страхуванню. В першу чергу страховим компаніям не вдалося достатньо поєднати зусилля недержавних пенсійних фондів та банків по забезпеченню добровільного пенсійного страхування [5].

У той же час, як у рамках третього рівня реформування пенсійної системи банківські установи можуть відкривати, наприклад, депозитні

пенсійні рахунки з урахуванням відповідних умов записаних у договорі по депозиту і в рамках цієї програми після відповідного терміну функціонування цього рахунку (не лише 10 років), отримувати пенсійне заощадження. До цієї програми в рамках законодавства могли б бути залучені страхові компанії, які в рамках особистого страхування могли б страхувати життя, як накопичувальний вид, який передбачає при досягненні відповідного віку отримувати додаткову пенсію.

Надання пріоритетного забезпечення реформування системи пенсійного забезпечення та введення в дію другого та третього рівня пенсійного забезпечення надало б додаткові гарантії соціального забезпечення населення України, а для підприємців надало б додаткові механізми стимулювання працівників при виконанні службових обов'язків. За інформацією Пенсійного Фонду України розподіл пенсіонерів по видах призначених пенсій та пенсійне забезпечення станом на 01.01.2015 року виглядає таким чином [9]:

— загальна чисельність пенсіонерів складає 12147189 осіб та середній розмір пенсійної виплати складає 1581,54 грн.

у т.ч.:

— за віком — 9340595 осіб та середній розмір пенсій складає 1572,98 грн.;

— за інвалідністю — 1359697 осіб та середній розмір пенсій складає 1390,01 грн.;

— у зв'язку з втратою годувальника — 580164 осіб та середній розмір пенсій складає 1306,72 грн.;

— за вислугу років — 220093 особи та середній розмір пенсій складає 1652,55 грн.;

— соціальні пенсії — 106324 особи та середній розмір пенсій складає 976,99 грн.;

— довічне утримання суддів — 1333 особи та середній розмір пенсій складає 163202 грн. та державних службовців — 110004 особи та середній розмір пенсій складає 3138,05 грн. [2].

У той же час державні пенсійні виплати в Україні в 2014—2015 рр. наприклад, становили 268—289 млрд грн., що складає відповідно 15% та 16% до ВВП, що практично вдвічі перевищує показники країн ЄС. З Державного бюджету виділяється більше 140 млрд грн. На жаль, такі витрати не спричинені високим рівнем пенсійного забезпечення в Україні, скоріше навпаки, неефективними заходами по проведенню пенсійної реформи в Україні [1].

Таким чином, рівень пенсійного забезпечення і соціальні трати суспільства є не сумісними. Причини дві: перша — постійна нестабільна ситуація на фінансовому ринку та друга — це не введення в дію накопичувальної та добровільної системи страхування при здійсненні пенсійного забезпечення. В цій ситуації важливість введення обов'язкової накопичувальної системи та добровільною є нагальною. Введення накопичувальної при збереженні солідарної системи на перехідний період дало б можливість додатково акумулювати на

фінансовому ринку від 30 до 40 млрд грн. в рік через недержавні пенсійні фонди та страхові організації. Розрахунок цієї суми дуже простий, якщо згідно звітності в 2015 році в Україні кількість зайнятого населення віком від 15—70 років за методологією МОП складало 18073,3 тис. осіб, та за умови, що кількість населення, яка знаходиться на пенсії та працює складає 6 млн осіб, то рівень працюючого населення складає 12 млн, а осіб з перед пенсійного віку, тобто від 50 років, складає 9—10 млн осіб [6]. При стимулюючій системі дії пенсійного забезпечення цей показник може зрости до 60 млрд грн. щорічно, в той же час коли дотації Державного бюджету на 2016 рік до Пенсійного фонду зросли на суму близько 50 млрд грн.

Наступним важливим заходом щодо підвищення соціальної захищеності населення має бути введення обов'язкового соціального медичного страхування.

Якщо проаналізувати витрати на загальнодержавну медицину, які планувалися в Державному бюджеті 2015 р., то цей показник склав 47,6 млрд грн., а також 47,4 млрд грн. це медичні субвенції місцевим бюджетам, то рівень затрат на медицину в розрахунок на одну особу складає близько 2000 грн. [7].

За умов, що в складі витрат на охорону здоров'я 70—75% складає зарплата лікарів та чиновників управлінців в системі охорони здоров'я, а решта — комунальні послуги, то в Україні реально функціонує платна медицина, оскільки в витратах населення на лікування близько 50—60% складають витрати на купівлю ліків, а решту плати 40% на зарплату та "хабарі" лікарям, то за умов забезпечення хоча б на 50% населення України страховою медициною рівень надходжень до страхових організацій міг би скласти додатково приблизно 50 млрд грн. щорічно.

Такий стан справ з соціального захисту населення стався тому, що економічні реформи в Україні проводяться не комплексно, без урахування реалій, які потрібно враховувати.

Мова йде, в першу чергу, про оподаткування пенсій, а також зменшення відрахувань до Фондів соціального страхування та в Пенсійний фонд. Оподаткування зароблених пенсій є деструктивним механізмом, що призвів до погіршення матеріального стану пенсіонерів. Зменшення відрахувань у Фонди соціального страхування не дало того ефекту, на який сподівались та він і не міг бути ефективним. На нашу думку, зменшення відрахувань до Фондів соціального страхування повинно було бути здійснено на компенсаційній основі, а саме зменшуючи відрахування у Фонди соціального страхування на цю різницю потрібно ввести обов'язкове соціальне страхування життя та обов'язкове соціальне медичне страхування. На наш погляд, є суттєвою помилкою, коли ми зменшуємо соціальні стандарти, а компенсуючих за-

ходів не здійснили. Потрібно, наприклад, на різницю в зміні тарифів відрахування у фонди соціального страхування ввести обов'язкове соціальне медичне страхування працездатного населення, дітей до шістнадцяти років та воїнів АТО, а також обов'язкове накопичувальне соціальне страхування для працюючих громадян, а також дітей до шістнадцяти років та воїнів АТО в розмірі 5—7%, з заробітної плати підприємств, установ, організацій та працівників, тобто зберігти той же самий механізм відрахування коштів як у Фонди соціального страхування для обов'язкового соціального медичного страхування (відповідно, наприклад, в розмірі 12%). До речі, таким видом страхування можуть займатися також і страхові компанії, які отримують відповідний дозвіл.

Джерелом наповнення обов'язкового накопичувального соціального фонду страхування життя та фонду медичного соціального страхування, можуть бути і додаткові відрахування підприємств, установ і організацій та фізичних осіб із заробітної плати. Такий підхід стимулював би роботодавців для створення умов по додатковому соціальному захисту працівників. За моїми підрахунками, при правильній організації такого страхування надходження до цих фондів страхування становили б 35—40 млрд гривень [8], а запропоновані нові види обов'язкового страхування дозволили б суттєво покращити соціальний захист населення та стабілізувати фінансовий ринок України.

Для вирішення цих питань потрібні реформи, які забезпечать гарантії соціального захисту населення, і в першу чергу, створення на державному рівні відповідних умов для розвитку особистого страхування, в тому числі термінового введення обов'язкового накопичувального пенсійного страхування. При цьому слід враховувати, що у багатьох країнах пенсійне забезпечення громадян здійснюється приватними фондами (наприклад, пенсійні фонди підприємств). Зацікавленість підприємств у розвитку приватного страхування пояснюється тим, що продумана пенсійна програма може сприяти зменшенню плинності найбільш кваліфікованих кадрів.

Крім того, підприємство, яке робить внески на страхування, наприклад, пенсій своїх працівників, має мати пільги щодо сплати податків. Роботодавець, який має намір запровадити ефективне пенсійне забезпечення, може піти кількома шляхами. По-перше, він може відштовхуватись від того, що це буде самостійно керована схема із залученням консультантів-професіоналів, які формуватимуть пенсійні схеми відповідно до діючого на сьогоднішній день пенсійного забезпечення. По-друге, повністю або частково передати пенсійну схему страховій компанії, що, до речі, має певні переваги, оскільки саме страхова компанія може забезпечити фундаментальний захист, має більше адміністративного досвіду й більше можливостей для інвестування.

Пенсійне страхування передбачає, що страхова компанія здійснює застрахованій особі виплати, які пов'язуються з виходом на пенсію (страхування додаткової пенсії) або віком, установленим договором страхування. Відповідальність страхової компанії за договорами страхування додаткової пенсії може бути розширена за домовленістю сторін. Так, до умов договору страхування додаткової пенсії, наприклад, страхова компанія може взяти на себе відповідальність здійснити виплати в разі настання нещасного випадку або смерті застрахованого.

Додаткова пенсія, залежно від змісту договору страхування, може бути виплачена страховиком протягом життя застрахованого або впродовж визначеного періоду. Але можливі випадки, коли застрахований не дожив до моменту виплати пенсії або одержував її лише протягом короткого періоду. У таких випадках, відповідно до умов страхування, страхова компанія або виплачує користувачу певну кількість пенсій, або різницю між обумовленою кількістю пенсій і сумою, яка вже була сплачена застрахованому за його життя.

Запропоновані системи особистого страхування не мають аналогів, але вони можуть бути цілком виправданими в сучасних економічних умовах, оскільки система обов'язкового накопичувального страхування у своєму розвитку, пройшла ряд етапів, протягом яких змінювалась її законодавча, нормативна, організаційна та економічна бази і розвиток її з урахуванням іноземного досвіду могла б мати відповідний вплив на розвиток фінансового сектору економіки.

ВИСНОВКИ

Особисте страхування життя в Україні поки що не має належного законодавчого забезпечення і це стримує його розвиток. З одного боку, бажаного страхового захисту не отримують громадяни України, а з іншого боку, не розвиваються вітчизняні страхові компанії. Створюється канал впливу за кордон довгострокових заощаджень громадян України. За інших обставин ці кошти залишалися б у державі й забезпечували її потреби в довгостроковому капіталі, а також створило б умови для забезпечення додаткового соціального захисту населення. Не вирішення цих питань загрожує для населення України соціальною катастрофою. При цьому слід враховувати, що проблеми страхового ринку такі, як: низький рівень контролю за якістю поданих страхових послуг, демпінг значної кількості страхувань, низький рівень платоспроможності страхової компанії, низький рівень капіталізації страхових компаній, низький рівень захисту інтересів страхувальників з боку регулятора, непрозорість більшості ринків і в першу чергу, через ринок страхування життя, низький рівень якості надання страхових послуг значною кількістю страховиків. Низький рівень страхової культури, непрозорість значної кількості страхо-

виків, відсутність стратегії розвитку страхового ринку після 2010 року залишаються не вирішеними і в даний час. Зазначені проблеми мають бути терміново ліквідовані. І лише за таких умов можлива реальна реалізація завдань з підвищення соціального захисту населення в Україні через систему особистого страхування. Також при цьому слід пам'ятати, що зазначені заходи будуть результативними за умов фінансової стабільності в Україні.

Література:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Підсумки діяльності страхових компаній за 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://forinsurer.com/files/file00565.pdf>
3. Статистика страхового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://forinsurer.com/stat/>
4. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>
5. Статистичний аналіз страхового ринку України та його продукту [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uazt_2015_1_11.pdf
6. Методологічні пояснення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/rp/rp_met.htm
7. Закон України "Про державний бюджет на 2015 рік" // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015. — № 5. — Ст. 37.
8. Закон України "Про державний бюджет на 2016 рік" // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2016. — № 5. — Ст. 54.
9. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2014 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://krasnookn-rda.odessa.gov.ua/novini/zvt-pro-vikonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrains-za-2014-rk/>
10. Повний звіт роботи Пенсійного фонду України за 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik>
11. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження бюджету Пенсійного фонду України на 2016 рік" від 10 березня 2016 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/190-2016-%D0%BF>
12. Закон України "Про страхування" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 18. — Ст. 78.
13. Закон України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2003. — № 49—51. — Ст. 376.

References:

1. State Statistics Committee of Ukraine (2016), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Aug 2016).
  2. Forinsurer (2016), "Results of activity Insurance Companies for 2015", available at: <http://forinsurer.com/files/file00565.pdf> (Accessed 20 Aug 2016).
  3. Forinsurer (2016), "Statistics of the insurance market of Ukraine", available at: <http://forinsurer-tsom/stat/> (Accessed 20 Aug 2016).
  4. The National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2016), "Information on the state and development of the insurance market of Ukraine", <http://nfp.gov.ua/tsontent/informat-siya-pro-stan-i-rozvitok.html> available at: (Accessed 20 Aug 2016).
  5. Malikova, I.P. (2015), "Statistical analysis of the insurance market of Ukraine and its product", available at: http://irbis-nbu.gov.ua/tsgi-bin/irbis_nbu/tsgiirbis_64.exe?Ts21Ts-OM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&-IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/uazt_2015_1_11.pdf (Accessed 20 Aug 2016).
  6. Department of Statistics in Khmelnytsky region (2016), "Methodological explanations", available at: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/rp/rp_met.htm (Accessed 20 Aug 2016).
  7. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), The Law of Ukraine " On State Budget for 2015", Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), vol. 5, st. 37.
  8. Verkhovna Rada of Ukraine (2016), The Law of Ukraine " On State Budget for 2016", Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR), vol. 5, st. 54.
  9. Pension Fund of Ukraine (2015), "Report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine 2014", available at: <http://krasnookn-rda.odessa.gov.ua/novini/zvt-pro-vikonannya-byudzhetu-pensijnogo-fondu-ukrains-za-2014-rk/> (Accessed 20 Aug 2016).
  10. Solnechnaya, Yu (2016), "A full report of the Pension Fund of Ukraine for 2015", available at: <http://pensia.ua/ua/gazeta/articles/item/1722-povnyi-zvit-roboty-pensiinoho-fondu-ukrainy-za-2015-rik> (Accessed 20 Aug 2016).
  11. Cabinet of Ministers of Ukraine (2016), Resolution "On Approval budget the Pension Fund of Ukraine for 2016", <http://zakon0.rada.gov.ua/rada/show/190-2016-%D0%BF> (Accessed 20 Aug 2016).
  12. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On insurance", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), vol. 18, st. 78.
  13. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine " On Obligatory State Pension Insurance", Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR), vol. 49—51, st. 376.
- Стаття надійшла до редакції 30.08.2016 р.*